

різнопланової інформації про дислоковані в Україні сили Червоної армії, органи державної безпеки УСРР, стан охорони державного кордону, політичну та економічну ситуацію в країні. Вивчалась територія Радянської України як майбутнього театру збройного повстання, що дало змогу встановити чіткі завдання для бойових дій Армії УНР у разі її переходу через польсько-радянський кордон.

1. Тютюнник Ю. *З поляками проти Вкраїни.* – Харків, 1924. – 104 с. 2. Центральний Державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВОВУ). Ф.1075, оп.2, спр.482. 3. ЦДАВОВУ. Ф.3361, оп.1, спр.15. 4. Шатайло О. *Генерал Юрко Тютюнник.* – Львів, 2000. – 140 с. 5. Верига В. *Листопадовий рейд.* – К., 1995. – 190 с. 6. ЦДАВОВУ. Ф.2297, оп.1, спр. 29. 7. Федорко В. *Спогади з часів визвольної боротьби 1917–1921 рр.* – Мельборн, 1973. – 24 с. 8. Центральний державний історичний архів у Львові (ЦДІА у Львові). Ф.ВNW, м/ф 68845. 9. ЦДАВОВУ. Ф.2297, оп.1, спр. 15. 10. Герчанівський Д. *Вигнати окупанта.* – Мюнхен, 1963. – 143 с. 11. ЦДАВОВУ. Ф.1429, оп.2, спр. 113. 12. ЦДАВОВУ. Ф.4, оп.1, спр. 947. 13. ЦДІА у Львові. М/ф 68848. 14. ЦДАВОВУ. Ф.2297, оп. 1, спр. 7. 15. *Антисоветская интервенция и ее крах. 1917–1922.* – М.: Политиздат, 1987. – 208 с. 16. ЦДІА у Львові. М/ф 68863. 17. ЦДІА у Львові. М/ф 68854. 18. ЦДІА у Львові. М/ф 68865.

УДК 94 (477. 83) 329.11 + 329. 3 : 329. 17

А.Я. Нагірняк

Національний університет “Львівська політехніка”,
Інститут гуманітарних та соціальних наук

НАЦІОНАЛЬНЕ ПИТАННЯ У ПРОГРАМНИХ ДОКУМЕНТАХ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ХРИСТІЯНСЬКИХ ОБ’ЄДНАНЬ 1920-х – 1930-х рр.

© Нагірняк А.Я., 2010

Досліджена діяльність українських партій та суспільно-політичних об’єднань Західної України клерикально-консервативного спрямування – УХО, УКС, УКНП (УНО). З’ясовано місце національного питання у їхніх програмах. Розкрито погляди на характер українсько-польських відносин митрополита Андрея Шептицького та єпископа Григорія Хомишина.

In the article activity of Ukrainian parties and social and political associations of conservative-clerical direction in Western Ukraine –UKA, UKS, UKNP (UNA)– is explored. The place of national question in their programs is found out. Looks to character of ukrainian-polish relations of metropolitan Andrey Sheptitsky and bishop Grigory Khomishin are exposed.

В час розбудови Української держави, становлення багатопартійної системи у суспільстві великий інтерес викликає багатий досвід діяльності українських політичних партій Західної України міжвоєнного періоду. У партійному спектрі Західної України були представлені усі напрями суспільно-політичної думки. Окремі сторони діяльності організацій клерикально-консервативної течії досліджувалися у працях М. Швагуляка [12], М. Кугутяка [1], Ю. Сливки [8], І. Федика [11], М. Москалюка [2, 3].

Метою роботи – з'ясувати місце національного питання у програмах суспільно-політичних організацій та партій клерикально-консервативного спрямування – Української християнської організації (УХО), Українського католицького союзу (УКС) та Української католицької народної партії (УКНП), згодом Української народної обнови (УНО).

Особливістю діяльності українських політичних партій Західної України було те, що вони діяли не у своїй, а у Польській державі, і одним із пріоритетних розглядали національне питання. Його складовими вони визначали: 1) ставлення до політики Польської держави та відповідно оцінку становища українців краю; 2) можливість розв'язання його в рамках Польської держави; 3) ставлення до Радянської України та процесів, що там відбувалися; 4) здійснення незалежності і соборності Української держави.

4 серпня 1925 р. у Львові відбувся перший з'їзд УХО. Лідерами організації стали О. Назарук, С. Томашівський, Т. Галушинський. На з'їзді проголосили, що УХО не претендує на статус політичної організації, а прагне згуртувати всіх християн-католиків українського народу, незважаючи на їх партійну належність. Завданням організації було домагатися, щоб партії у своїй діяльності не відходили від духу і науки католицької церкви. Водночас УХО як аполітичне об'єднання прагнуло співпрацювати з національними установами та політичними партіями християнського спрямування.

Зважаючи на антирелігійний дух більшості політичних партій, греко-католицькі єпископи прохолодно сприйняли утворення в 1927 р. передвиборчого блоку національних сил. У “Новій зорі” часто почали друкуватися статті із закликом організувати окрему консервативну партію. Однак з'їзд УХО 3 листопада 1927 р. засвідчив неготовність до створення клерикальної партії ні кадрово, ні організаційно [15, арк.1–3]. Значна частина духовенства УГКЦ Станіславівської єпархії була опозиційно налаштована до польської влади. “Автономістські” ідеї Української Християнської Організації та одного з її найпалкіших ідеологів – станіславівського єпископа Г. Хомишина не знаходили підтримки серед більшості священників. По-перше, УХО залишалася маловідомою організацією, по-друге, станіславівський єпископ поступово отримав репутацію діяча пропольської орієнтації. Наступні події показали, що союз між УНДО і УХО під час виборів мав ситуативний характер. Станіславівського владику відштовхувала від УНДО її співпраця з лівими партіями, а націонал-демократи були незадоволені угодовським спрямуванням “ухістів”. Як наслідок, у квітні 1928 р. керівництво Українського національно-демократичного об'єднання надіслало ультимативного листа Т. Галушинському – голові УХО, де в категоричній формі вимагало звернути з угодного напрямку [15, арк.1–3]. Але прийняті рішення на 13 і 14 з'їздах комітету УХО, що відбулися в тому ж році, засвідчують, що “хомишинці” не бажали відходити від визначеного курсу. Намітилася тенденція до політизації Української християнської організації.

На сторінках “Нової зорі” обговорювалася проблема автономії Галичини у складі Польщі. Передбачалося включити до її складу Станіславівське, Тернопільське, Волинське, а також більшу частину Львівського (по р. Сян), Поліського та частину Люблінського воєводства. Загалом територія майбутньої автономії мала становити 115 тис. кв. км з населенням близько 7 млн. осіб.

У травні 1928 р. відбулося надзвичайне засідання ЦК УХО. Присутні, обговоривши важливі питання релігійного, культурного та політичного життя, створили проект політичної програми, в якому пріоритетною була ідея автономії Галичини у складі Польщі. Того ж місяця Г. Хомишин організував збори священників Станіславівської єпархії, на яких закликав перетворити християнську організацію у політичну партію [17, арк. 10–11].

Непрості взаємини А. Шептицького та Г. Хомишина поглибилися в суперечності між владиками, коли 24 вересня 1930 р. було створено Українську католицьку народну партію (УКНП), неформальним лідером якої став Г. Хомишин. Митрополит відкидав думку про існування незалежної католицької партії в будь-якому вигляді і з будь-якою політичною програмою. У жовтні 1930 р. А. Шептицький звернувся до українського народу із заявою, у якій наголошувалося на створенні ще однієї клерикальної організації – Українського католицького союзу (УКС). Його друкованим органом став часопис “Мета”. У цій газеті 15 березня 1931 р. було вміщено статут Українського католицького союзу, що був покликаний консолідувати українську громадськість,

представників різних партій у християнсько-католицькому дусі. Нова клерикальна структура не претендувала на статус політичної організації і дозволяла своїм членам належати до різних за ідеологією партій. На конференції 12–13 липня 1930 р. у присутності чотирьох владик відзначалося, що політика жодної української партії не була повністю співзвучна з католицькою ідеологією, тому оголошено курс на створення окремої католицької партії. Г. Хомишин вагався з назвою – “Католицьке українське об'єднання” чи “Українська католицька партія”. Зрештою, 24 вересня 1930 р. на нараді політиків консервативного напрямку у Львові була заснована нова партія – Українська католицька народна партія [2, с. 224].

Програмні засади УКНП ґрунтувалися на ідеях О. Назарука, викладених у праці “Ідеологічні основи Української Католицької Народної партії”, та певною мірою державотворчій концепції С. Томашівського, яка мала за основу дуумвірат монархічної влади і греко-католицької церкви. На думку останнього, греко-католицизм, на відміну від зрусифікованого православ'я, максимально зберіг український дух і забезпечив міцний зв'язок Галичини із західною цивілізацією [3, с. 97–101]. Додамо, що єпископ Г. Хомишин поділяв погляди С. Томашівського щодо нормалізації українсько-польських взаємин, висвітлених ним у праці “Десять літ українського питання в Польщі” [9].

У жовтні 1930 р. була обнародована програма нової партії, що визначалася широкою автономією Галичини у складі Польської держави. У ній говорилося: “Нашу політичну діяльність розтягаємо на всі історично і племінно українсько-руські землі, прилучені до Польської держави. Згадані висше землі творять окрему геополітичну і суспільно-господарську цілість зі своєю традицією і власним національно-культурним обличчям, отже, вони мають повне право до самоозначення і самоорудування... Відповідно будемо поборювати легальними способами всі ті установи, що мають ...удержати чи скріпити централістичний режим” [7]. Водночас у програмі підкреслювалася пріоритетна роль католицької церкви.

Залишаючись на автономістських позиціях, у своїй заяві УКНП висувало польській владі звинувачення у зловживаннях, основною причиною яких, на думку лідерів партії, був централізм Польської держави.

Єпископ Г. Хомишин по-своєму бачив вихід зі складної етнополітичної ситуації в Галичині. У лютому 1931 р. він написав Пастирського листа “Про політичне положення українського народу в польській державі”, в якому виклав власне бачення шляхів порозуміння між двома народами. Цей твір, а також його брошура “Українська проблема”, що вийшла роком пізніше, по суті, стали політичним орієнтиром для Української католицької народної партії у розв'язанні національного питання.

У пастирському листі “Про політичне положення українського народу в польській державі” Г. Хомишин підкреслював: “...Є всякі позначки, які вказують, що шовіністичні чинники польської суспільності прямують до того, щоб нас, українців, по-можности знищити! ...Українці в Польській державі трактовані майже як горожани другої кляси, ...не виконано супроти нас не тільки міжнародних зобов'язань щодо автономії, але навіть ухвал польського сойму, наприклад, щодо так званої воєвідської автономії, котра, як тепер існуюча, є радше пародією” [4, с. 13].

На принизливі публікації польської преси, що українці не є автохтонами на своїй землі, у пастирському листі Г. Хомишин різко відгукнувся: “Ми не зайди, ми від віків тут зросли, маємо право користуватися всіма добрами землі, на якій живемо..., ми маємо природне право життя і не можна від нас вимагати, щоб ми цілували ту руку, котра нас б'є” [4, с. 18].

Подібна тональність мала місце в праці “Українська проблема”. Єпископ відзначав: “Між українцями і поляками є історична племенна ненависть і бездонна пропасть, українці більше тягнуться до туркменів, аніж до поляків. Поляки, як нація чи як держава, вважають українців як нарід другорядний, за плем'я, неспосібне до культурного розвою, що надаються до панських льокеїв, звірських форналів (звіроловів – О.Є.), розбишак, гайдамак, польський жебрак під костелом уважає себе за аристократа супроти українця” [10, с. 161].

За таких обставин для Г. Хомишина не було дивним, що виникають українські таємні організації, які обирають тактикою своєї боротьби терор і саботаж. Станіславівський владика дав

зрозуміти полякам, що така політика не принесе добра і їхній державі, що “пацифікаційним” методом українську проблему не вирішити і це може призвести до подальшого загострення взаємин, спричинити збільшення кількості антипольських виступів й актів протесту. Знищити українців, за словами єпископа, поляки не зможуть через високий рівень їхньої національної самосвідомості [4, с. 21].

Г. Хомишин не вважав польську державу настільки самодостатньою, щоб не враховувати інтереси національних меншин. Він писав: “Турист, що виходить по стрімких високих горах, не раз корінцеві малого куща завдячує урятовання свого життя, бо як би того корінчика не було, не мав би на чім стриматися перед зсуненням у пропасть” [4, с. 20]. Акцентувалось на тому, що ескалація протиборства між сусідніми народами ослабить саму Польщу, зробить її беззахисною перед німецьким натиском із Заходу і російським більшовизмом зі Сходу.

Першу умову врегулювання українсько-польських взаємин Г. Хомишин вбачав у зміні ставлення польських властей до українців як повноцінної нації. Але для здійснення цього необхідно, щоб і українці переглянули своє ставлення до Польської держави. Тому владики звернувся з думками до українських провідників. Насамперед, українці повинні зрозуміти своє становище в чужій державі, взяти за основу не перманентну непримиренність, а реалізм. До діяльності українських націоналістів Г. Хомишин підходив по-особливому. Розумів, що радикальна тактика ОУН викликана шовіністичним ставленням польського уряду. Однак розглядав оунівців як деструктивних елементів, які здатні більше нашкодити, ніж принести користі [4, с. 12]. Підтверджував висловлену думку прикладом “пацифікації” польської влади 1930 р., що була спрямована не тільки проти прихильників саботажних акцій, а й усього українського населення. Г. Хомишин припускав, що вияви політичного терору в цей час були б на руку “шовіністичним чинникам польської суспільності”, щоб мати можливість виправдовуватися за свої злочини перед європейськими миротворчими організаціями [4, с. 11].

Критичне ставлення Г. Хомишина до ОУН пояснювалося і тим, що націоналісти, на думку владики, відкидали необхідні для творення держави релігійні засади. В одному зі своїх пастирських листів “Про грозу духової руїни” він писав: “І тому всякий вчинок, хотя й би як повний жертви навіть з відданості свого життя для свого народу, коли він противний Божим правам, є завжди злочином, є гріхом, а народови не принесе добра, а навпаки, шкоду... Коли ввійде в звичай, що злочин, сповнений в ім'я народу чи для народу і для своєї держави, добрий і дозволений, тоді зітреється розуміння і почуття правдивої чесноти і правдивої моральності, тоді в такому народі чи державі будуть сповнятися злочини і проти своїх... і тоді злочини будуть уходити за героїство, бо вони будуть сповнятися в ім'я України і для України” [5, с. 35–36].

Зауважимо, що ставлення Г.Хомишина до українських націоналістів викликало деякі непорозуміння з А. Шептицьким. Річ у тому, що митрополит стосовно діяльності ОУН посідав більш дипломатичну позицію – не осуджувати все, що мало зв'язок з націоналістичними ідеями, а навпаки, старатися привернути націоналістів до церкви. В іншому випадку, вважав А. Шептицький, молоді люди, що симпатизували ідеям ОУН, “будуть назавжди втрачені для України”. 10 квітня 1932 р. релігійний часопис “Мета” умістив статтю А. Шептицького “УКС і політика”. Митрополит відзначав, що католикові можна належати до будь-якого партійно-політичного угруповання, програма якого не суперечить католицькій вірі й етиці, а отже, бути монархістом, консерватором, демократом, угодовцем, в окремих виняткових випадках навіть екстремістом. Якраз останнє твердження надихало ОУН на подальшу боротьбу, водночас спонукаючи до активніших дій проти угодовців, до яких належав і Г. Хомишин. У листі до А. Шептицького від 2 травня 1932 р. станіславівський владики певною мірою дорікав митрополиту за надто поблажливе ставлення до націоналістів [16, арк. 1, 16].

Відзначимо, що Г. Хомишин не відкидав існування в майбутньому незалежної України, вважав, що “нарід, котрий зрікається ідеї і надії своєї суверенної держави, сам себе заперечує і не вартує на світі існувати”. Проте розумів, що українці на початку 1930-х рр. були неготовими до цього.

На думку Г. Хомишина, період вимушеного перебування у складі Польщі потрібно використати раціонально – підготувати себе духовно, виконуючи настанови католицької церкви, консолідувати сили, щоб приготуватися до боротьби за свою державу [4, с. 31]. Консолідуючою силою для українського населення повинна бути Українська католицька народна партія.

Поняття патріотизму Г. Хомишин розумів по-своєму. Вважав, що висловлюватися демагогічним способом, підбурювати народ проти влади – це підривна робота, а не конструктивна. Був переконаний, “що будувати державність потрібно не демагогією, бунтом проти дармоїдів, маніфестаціями, засіданнями, кличами, а солідною працею, сильною моральністю, опертою на Божих і церковних законах” [6, с. 76]. На думку владики, у побудові суверенної держави ключову роль відіграють три чинники: “сила мілітарна, фінансова і духовна”. Оскільки українці в Польській державі з об’єктивних причин не можуть мати “ні мілітарної, ні фінансової сили”, то “духовну” вони повинні здобути самі.

Усе ж погляди єпископа Г. Хомишина підтримувала невелика частина українських політиків. Позиція владики розцінювалася як відірвана від життєвих реалій. Українська католицька народна партія вела повільно організаційну діяльність. Станом на квітень 1933 р. поза Станіславом не існувало жодного серйозного осередку УНП [18, арк.30]. У зв'язку з малочисленністю, Г.Хомишин у квітні 1932 р. запропонував перейменувати партію в Українську народну обнову [18, арк. 42]. Владика вважав, що стара назва є “вузькомасштабною”, “неперспективною”, яка не може забезпечити розширення сфери діяльності партії.

У травні 1932 р. УКНП була перейменована в УНО. Як зазначають повідомлення “Нової Зорі”, партія змінила назву через те, що була піддана впливам націоналізму і лібералізму, але УНО перейняла ідейні постулати УКНП, залишаючись на тих самих політичних позиціях.

Отже, українські організації клерикально-консервативного спрямування ставили у своїх програмах проблему розв'язання національного питання. Вирішувати її вони намагалися поступовим еволюційним шляхом, сподіваючись на розуміння польських властей становища українців. Так, УКНП (УНО), попри свою лояльність до влади, висувало гасло автономії українських земель у складі Польщі, не відкидаючи в майбутньому існування незалежної України. Діяльність УХО, та особливо УКС, сприяла духовному об'єднанню українців, надавала їм моральну підтримку у відстоюванні національних прав.

1. Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. – Івано-Франківськ, 1993. – 200 с. 2. Москалюк М. Українська католицька народна партія і проблема польсько-українського порозуміння // Українсько-польські відносини в Галичині. – Ів.-Франківськ, 1997. – С. 221–224. 3. Москалюк М. Державотворча концепція українських християнських суспільників у міжвоєнній Галичині (1920–1939) // Галичина. – 2000. – № 4. – С. 97–101. 4. Пастирський лист Григорія Хомишина до Всечесного клира Станіславівської дієцезії про політичне положення українського народу в Польській державі. – Львів, 1931. – 31с. 5. Пастирський лист Г. Хомишина про грозу духової руйни. – Станіславів, 1933. – 36с. 6. Перевезій В. Українська греко-католицька церква в східногалицькому суспільстві 20–30-х рр. ХХ ст. // Вісник Прикарпатського університету. – 1999. – № 1. – С. 76–79. 7. Програмова заява Української католицької партії. – Львів, 1930. – 5с. 8. Сливка Ю. Західна Україна в реакційній політиці польської та української буржуазії (1920–1939). – К., 1985. – 271 с. 9. Томашиівський С. Десять літ українського питання в Польщі. – Львів, 1929. – 48 с. 10. Українська проблема. Написав Г. Хомишин. – Станіславів, 1932. – 161с. 11. Федик І. УНДО, ОУН: ставлення до Польщі. – Львів, 1998. – 80 с. 12. Швагуляк М. Пацифікація. – Львів, 1993. – 52 с. 13. Шептицький А. УКС і політика // Мета. – 1932. – 10 квітня. 14. Державний архів Івано-Франківської області (далі ДАІФО), ф. 2, оп. 1, спр. 637. 15. Центральний державний історичний архів України (далі ЦДІАУ) у м. Львові, ф. 684, оп. 2, спр. 217. 16. ЦДІАУ у м. Львові, ф. 406, оп. 1, спр. 22. 17. ЦДІАУ у м. Львові, ф. 358, оп. 1, спр. 164. 18. ЦДІАУ у м. Львові, ф. 359, оп. 1, спр. 208.